

Original Research Article

A Study of Guidelines for Developing City Museums to Promote UNESCO Learning Cities

การศึกษาแนวทางการพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานประจำเมืองที่ส่งเสริมการเป็นเมืองแห่งการเรียนรู้ของยูเนสโก

Sirikarn Keawkongthong^{1*}, Kornkamol Chuengsamran², & Chalernporn Punjasutaros³สิริกานต์ แก้วคงทอง^{1*}, กรกมล จิ่งสำราญ², & เฉลิมพร ปัญจาสุธารส³

ARTICLE INFO

Name of Author & Corresponding Author: *

1. Sirikarn Keawkongthong*

สิริกานต์ แก้วคงทอง

Office of the Education Council,
Ministry of Education, Thailand.
สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา

Email: sirikarn.keawkongthong@gmail.com

2. Kornkamol Chuengsamran

กรกมล จิ่งสำราญ

Office of the Education Council,
Ministry of Education, Thailand.
สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา

Email: onec.part@gmail.com

3. Chalernporn Punjasutaros

เฉลิมพร ปัญจาสุธารส

Office of the Education Council,
Ministry of Education, Thailand.
สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา

Email: chalernporn.pu@ku.th

คำสำคัญ:

พิพิธภัณฑ์สถานประจำเมือง, เมืองแห่งการเรียนรู้, ยูเนสโก, การเรียนรู้ตลอดชีวิต

Keywords:

City Museum, Learning City, UNESCO, Lifelong Learning

Article history:

Received: 05/01/2026

Revised: 01/02/2026

Accepted: 30/02/2026

Available online: 13/03/2026

How to Cite:

Punjasutaros, C. & et al. (2026).
A Study of Guidelines for Developing
City Museums to Promote UNESCO
Learning Cities. *Journal Dhamma for
Life*, 32(2), 303-323.

ABSTRACT

This research aims to study and synthesize guidelines for developing city museums in alignment with the concept of the UNESCO Learning City, with a focus on analyzing the role of museums as lifelong learning spaces for citizens. The study employed a qualitative research methodology, conducted through the synthesis of documents, concepts, theories, and related studies concerning learning cities, contemporary museum management, and lifelong learning. In addition, case studies were undertaken at five exemplary institutions recognized for their strengths in learning management, administration, and community engagement: Lampang Museum, Udon Thani City Museum, the Thai-Chinese Cultural Center (Pu-Ya Shrine) in Udon Thani Province, TK Park Yala (Yala Knowledge Park), and the National Folk Museum of Korea in the Republic of Korea. Research instruments included a document analysis form and a field study protocol. The collected data were analyzed using qualitative content analysis.

The findings reveal that guidelines for developing city museums to support the development of learning cities can be explained through four key dimensions. First, the museum model dimension emphasizes the development of new forms of museums that focus on innovative exhibitions and active learning processes, shifting the role of museums from object-centered display spaces to social learning environments. Second, the accessibility dimension focuses on creating equitable opportunities for lifelong learning by adjusting service formats, opening hours, and membership systems to better correspond with urban lifestyles. Third, the collaboration

dimension highlights the importance of building cooperative networks among government agencies, educational institutions, private sectors, and communities through multi-stakeholder participation, thereby fostering a shared sense of ownership of learning resources. Finally, the social role dimension seeks to position museums as safe public spaces that support knowledge exchange, social healing, and the improvement of quality of life for people of all ages. In conclusion, city museums need to transform their roles from being primarily institutions for collecting and displaying cultural heritage to becoming important social learning resources that contribute to the development of learning cities and promote a sustainable culture of lifelong learning in Thai society.

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและสังเคราะห์แนวทางการพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานประจำเมืองให้สอดคล้องกับแนวคิดเมืองแห่งการเรียนรู้ขององค์การยูเนสโก (UNESCO Learning City) โดยมุ่งวิเคราะห์บทบาทของพิพิธภัณฑ์ในฐานะพื้นที่การเรียนรู้ตลอดชีวิตของพลเมือง การวิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ดำเนินการผ่านการสังเคราะห์เอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเมืองแห่งการเรียนรู้ การจัดการพิพิธภัณฑ์สมัยใหม่ และการเรียนรู้ตลอดชีวิต ร่วมกับการศึกษากรณีพิพิธภัณฑ์ต้นแบบที่มีความโดดเด่นด้านการจัดการเรียนรู้ การบริหารจัดการ และการมีส่วนร่วมของสังคม จำนวน 5 แห่ง ได้แก่ มิวเซียมลำปาง พิพิธภัณฑ์เมืองอุดรธานี ศูนย์วัฒนธรรมไทย-จีน (ศาลเจ้าปู่-ย่า) จังหวัดอุดรธานี อุทยานการเรียนรู้ยะลา (TK Park Yala) และ National Folk Museum of Korea ณ สาธารณรัฐเกาหลี เครื่องมือในการวิจัยประกอบด้วยแบบวิเคราะห์เอกสาร (Document Analysis) และแบบบันทึกข้อมูลภาคสนาม (Field Study Protocol) ข้อมูลที่ได้ถูกนำมาวิเคราะห์ด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงคุณภาพ (Content Analysis)

ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานประจำเมืองเพื่อสนับสนุนการเป็นเมืองแห่งการเรียนรู้สามารถอธิบายได้ผ่าน 4 มิติสำคัญ ได้แก่ (1) มิติด้านรูปแบบพิพิธภัณฑ์ ซึ่งควรมุ่งพัฒนาพิพิธภัณฑ์รูปแบบใหม่ที่เน้นนวัตกรรมการจัดแสดงและกระบวนการเรียนรู้เชิงรุก โดยปรับบทบาทจากพื้นที่จัดแสดงวัตถุสู่พื้นที่ทางสังคมแห่งการเรียนรู้ (2) มิติด้านการเข้าถึง มุ่งสร้างโอกาสการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่เข้าถึงได้อย่างเท่าเทียม ผ่านการปรับปรุงแบบการให้บริการ เวลาเปิดบริการ และระบบสมาชิกให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของประชาชนในเมือง (3) มิติด้านความร่วมมือ เน้นการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคการศึกษา ภาคเอกชน และชุมชน ผ่านกลไกการมีส่วนร่วมของหลายภาคส่วน เพื่อเสริมสร้างความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของทรัพยากรการเรียนรู้ร่วมกัน และ (4) มิติด้านบทบาททางสังคม มุ่งยกระดับพิพิธภัณฑ์ให้เป็นพื้นที่สาธารณะที่ปลอดภัย สนับสนุนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การเยียวยาทางสังคม และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนทุกช่วงวัย โดยสรุป พิพิธภัณฑ์สถานประจำเมืองจำเป็นต้องปรับบทบาทจากการเป็นเพียงสถานที่จัดเก็บและจัด

แสดงมรดกทางวัฒนธรรม ไปสู่การเป็นทรัพยากรการเรียนรู้เชิงสังคมที่สำคัญในการขับเคลื่อนเมืองแห่งการเรียนรู้ และส่งเสริมวัฒนธรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิตในสังคมไทยอย่างยั่งยืน

บทนำ

พิพิธภัณฑ์เป็นสถาบันทางสังคมที่มีบทบาทสำคัญในการรวบรวม อนุรักษ์ และถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรม ตลอดจนองค์ความรู้และภูมิปัญญาของมนุษยชาติสู่สาธารณะ อย่างไรก็ตาม ภายใต้บริบทของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยีในศตวรรษที่ 21 บทบาทของพิพิธภัณฑ์ได้ปรับเปลี่ยนจากการเป็นเพียงสถานที่เก็บรักษาและจัดแสดงวัตถุโบราณ (repository of antiquities) ไปสู่การเป็นพื้นที่การเรียนรู้เชิงสังคมที่สนับสนุนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และการเรียนรู้ตลอดชีวิตของประชาชน แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับกรอบการพัฒนา “เมืองแห่งการเรียนรู้” (Learning City) ของ UNESCO ซึ่งมุ่งเน้นการสร้างระบบนิเวศการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต (lifelong learning) ของพลเมืองทุกช่วงวัย เพื่อสนับสนุนการพัฒนาที่ยั่งยืนของสังคม (UNESCO Institute for Lifelong Learning, 2015)

ในบริบทของประเทศไทย แม้ว่าจะมีพิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้กระจายอยู่ทั่วประเทศมากกว่า 6,000 แห่ง (คณะกรรมการบูรณาการด้านพิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้, 2559) แต่การดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์สถานประจำเมืองจำนวนมากยังประสบข้อจำกัดหลายประการที่ส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพในการทำหน้าที่เป็นพื้นที่การเรียนรู้ของสาธารณะ พิพิธภัณฑ์จำนวนมากไม่น้อยยังคงดำเนินงานในลักษณะของพื้นที่จัดแสดงที่มีผู้เข้าชมจำกัด อันเนื่องมาจากการขาดแนวทางการบริหารจัดการเชิงกลยุทธ์ที่สอดคล้องกับบริบทของสังคมร่วมสมัย รวมถึงการขาดรูปแบบการจัดแสดงที่สามารถสร้างแรงจูงใจและประสบการณ์การเรียนรู้ที่มีความหมายแก่ผู้เข้าชม นอกจากนี้ ภาพลักษณ์ของพิพิธภัณฑ์ในสายตาของประชาชนจำนวนหนึ่งยังคงถูกมองว่าเป็นพื้นที่ที่เกี่ยวข้องเฉพาะกับการจัดแสดงพระพุทธรูป เทวรูป หรือโบราณวัตถุที่มีความห่างไกลจากชีวิตประจำวัน ประกอบกับรูปแบบการสื่อสารความรู้แบบดั้งเดิมที่เน้นการถ่ายทอดทางเดียวและขาดนวัตกรรมเชิงปฏิสัมพันธ์ (interactive innovation) ส่งผลให้ผู้เข้าชมขาดความเชื่อมโยงกับเนื้อหาและมีแนวโน้มไม่กลับมาใช้บริการซ้ำ นอกจากนี้ประเด็นด้านภาพลักษณ์และรูปแบบการจัดแสดงแล้ว ข้อจำกัดด้านกายภาพของพื้นที่ตั้งพิพิธภัณฑ์ประจำเมืองก็เป็นอีกปัจจัยสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อความยั่งยืนของการดำเนินงาน โดยพิพิธภัณฑ์หลายแห่งตั้งอยู่ในพื้นที่ของวัดหรือสถานศึกษา ซึ่งอาจก่อให้เกิดความไม่มั่นคงด้านสิทธิการใช้พื้นที่ในระยะยาว หากมีการปรับเปลี่ยนการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ดังกล่าว ปัจจัยเหล่านี้ส่งผลกระทบโดยตรงต่อความต่อเนื่องของนโยบาย การจัดสรรงบประมาณ และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของพิพิธภัณฑ์ (ศิริรินทร์ พิณโกศล, 2560) ในขณะเดียวกันประเทศไทยยังเผชิญข้อจำกัดด้านทรัพยากรมนุษย์ โดยเฉพาะการขาดแคลนบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญด้านพิพิธภัณฑ์วิทยา (museumology) และการออกแบบกระบวนการเรียนรู้สมัยใหม่ ส่งผลให้พิพิธภัณฑ์จำนวนมากไม่สามารถเชื่อมโยงเนื้อหาการจัดแสดงเข้ากับบริบทของชุมชนท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ สถานการณ์ดังกล่าวก่อให้เกิดความรู้สึกแปลกแยกระหว่างพิพิธภัณฑ์กับชุมชน (alienation) และทำให้ประชาชนในพื้นที่ขาด

ความรู้สึกเป็นเจ้าของต่อสถาบันพิพิธภัณฑ์ (sense of ownership) (จุฑามาศ แก้วพิจิตร, 2559) ซึ่งเป็นประเด็นที่ขัดแย้งกับหลักการสำคัญของแนวคิดเมืองแห่งการเรียนรู้ที่เน้นการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในสังคม ในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ของเมือง เพื่อตอบสนองต่อความท้าทายดังกล่าว สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ (สพร.) ได้เสนอแนวคิดการพัฒนาพิพิธภัณฑ์รูปแบบใหม่ หรือ Discovery Museum โดยมุ่งเน้นการสร้างประสบการณ์การเรียนรู้เชิงรุก (active learning) ที่เชื่อมโยงองค์ความรู้ทางวิชาการกับบริบทชีวิตของประชาชน ผ่านการบูรณาการนวัตกรรมการจัดแสดง เทคโนโลยีสื่อประสม และกิจกรรมการเรียนรู้เชิงปฏิสัมพันธ์ เพื่อปรับบทบาทของพิพิธภัณฑ์จากสถานที่จัดแสดงวัตถุไปสู่การเป็น “พื้นที่ทางสังคม” (social space) ที่เปิดโอกาสให้ผู้คนมีปฏิสัมพันธ์ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน (ปรีดี ปลื้มสำราญกิจ และ ฟา วิไลซ่า, 2561) แม้ว่าจะมีความพยายามในการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ในลักษณะดังกล่าว แต่ยังคงพบว่าการศึกษาเชิงวิชาการที่วิเคราะห์แนวทางการพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานประจำเมืองให้สอดคล้องกับกรอบแนวคิดเมืองแห่งการเรียนรู้ของ UNESCO ในบริบทของประเทศไทยยังมีอยู่อย่างจำกัด โดยเฉพาะการศึกษาที่บูรณาการมิติด้านการบริหารจัดการพื้นที่การเรียนรู้ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ และการออกแบบกระบวนการเรียนรู้ที่ตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนท้องถิ่นอย่างเป็นระบบ

ดังนั้น การวิจัยครั้งนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานประจำเมืองให้สอดคล้องกับกรอบแนวคิดเมืองแห่งการเรียนรู้ของ UNESCO โดยมุ่งวิเคราะห์กลไกเชิงยุทธศาสตร์ที่สามารถยกระดับบทบาทของพิพิธภัณฑ์ให้เป็นพื้นที่การเรียนรู้ของสังคมอย่างแท้จริง ทั้งในด้านการบริหารจัดการพื้นที่การเรียนรู้ที่มีความยืดหยุ่น การสร้างเครือข่ายความร่วมมือข้ามภาคส่วน และการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ที่ส่งเสริมความเท่าเทียมและการเข้าถึงของประชาชนทุกกลุ่ม ผลการวิจัยคาดว่าจะช่วยเสริมสร้างองค์ความรู้เชิงนโยบายและแนวทางปฏิบัติสำหรับการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ในประเทศไทยให้สามารถสนับสนุนการเรียนรู้ตลอดชีวิตของพลเมือง และเสริมสร้างศักยภาพของเมืองในการก้าวสู่การเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายเมืองแห่งการเรียนรู้ระดับโลก (Global Network of Learning Cities: GNLC)

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษาแนวทางการพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานประจำเมืองที่ส่งเสริมการเป็นเมืองแห่งการเรียนรู้ของยูเนสโกใช้แนวคิดเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้ อาทิ บทบาทหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์ แนวโน้มของพิพิธภัณฑ์ในศตวรรษที่ 21 แผนยุทธศาสตร์การบูรณาการด้านพิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้ระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560-2579) การบริหารจัดการและการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้ ประกอบกับแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาพิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้ของเครือข่ายเมืองแห่งการเรียนรู้เพื่อเป็นฐานของวิจัยรายละเอียดดังนี้

ความหมายของพิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2554) ได้นิยามความหมายของคำว่า “พิพิธภัณฑ์” และ “พิพิธภัณฑ์สถาน” โดยรวมไว้ด้วยกันว่า หมายถึง สถานที่สำหรับจัดเก็บรวบรวมและจัดแสดงสิ่งของที่มีความสำคัญด้านวัฒนธรรมหรือวิทยาศาสตร์ เพื่ออำนวยความสะดวกต่อสาธารณชนในการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับมนุษย์ สิ่งแวดล้อม และเพื่อความเพลิดเพลินใจ ด้วยเหตุนี้ พิพิธภัณฑ์จึงถือเป็นแหล่งเรียนรู้ลำดับต้นที่ประชาชนทั่วไปสามารถเข้าถึงได้โดยง่าย สอดคล้องกับบทบัญญัติในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม ซึ่งระบุว่ารัฐมีหน้าที่ต้องส่งเสริมการดำเนินงานและจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบอย่างพอเพียงและมีประสิทธิภาพ โดยกำหนดให้พิพิธภัณฑ์เป็นหนึ่งในแหล่งการเรียนรู้สำคัญร่วมกับห้องสมุดประชาชน หอศิลป์ และอุทยานวิทยาศาสตร์ เพื่อเป็นรากฐานในการพัฒนาความรู้ของพลเมือง อย่างไรก็ตามในบริบทสากลนิยามของพิพิธภัณฑ์จึงมีความครอบคลุมมากกว่าเพียงแค่การจัดแสดงแต่ยังมีสถานะเป็นสถาบันทางสังคมที่สำคัญ สอดคล้องกับคำจำกัดความของสภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติ (International Council of Museums: ICOM, 2565) ที่ระบุว่า พิพิธภัณฑ์เป็นสถาบันถาวรที่ไม่แสวงหาผลกำไร ดำเนินงานเพื่อบริการและส่งเสริมการพัฒนาสังคม โดยเปิดกว้างให้สาธารณชนเข้าใช้บริการ มีบทบาทหน้าที่หลักในการรวบรวม สงวนรักษา วิจัย เผยแพร่ และจัดแสดงหลักฐานทางประวัติศาสตร์และธรรมชาติ เพื่อวัตถุประสงค์ในการศึกษาค้นคว้าและการให้ความบันเทิงอย่างมีสาระ

บทบาทหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้

กรมศิลปากร (2536) ได้กำหนดนิยามบทบาทหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์สถานในฐานะสถาบันทางสังคมที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อประชาชน โดยทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนที่มุ่งเน้นการให้บริการแก่สาธารณชนครอบคลุมทุกกลุ่มเป้าหมายโดยไม่จำกัดเพศ วัย หรือระดับการศึกษา เพื่อเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ควบคู่ไปกับความเพลิดเพลิน นอกจากนี้ พิพิธภัณฑ์ยุคใหม่ยังมีบทบาทเชิงรุกในการขยายองค์ความรู้ไปสู่ชุมชนในพื้นที่ห่างไกลผ่านกลไก “พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น” พร้อมทั้งปรับปรุงกิจกรรมให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงและความต้องการของสังคมสมัยใหม่ เพื่อรักษาความทันสมัยและคงไว้ซึ่งคุณค่าต่อสังคมในระยะยาว โดยมีพันธกิจหลัก 8 ประการ ดังนี้ (1) การรวบรวมวัตถุ (Collecting) ภารกิจเบื้องต้นในการแสวงหาและจัดเก็บวัตถุที่มีคุณค่าผ่านการบริจาค การขุดค้นทางโบราณคดี หรือการจัดซื้อจัดจ้าง (2) การตรวจสอบ จำแนกประเภท และการวิจัย (Identifying, Classifying, and Research) การวิเคราะห์เชิงวิชาการเพื่อจำแนกประเภท กำหนดอายุ และสืบค้นแหล่งที่มาของวัตถุเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องแม่นยำ (3) การทำบันทึกหลักฐาน (Recording) การจัดทำทะเบียนและบัญชีรายชื่อวัตถุอย่างเป็นระบบเพื่อเป็นหลักฐานทางวิชาการและป้องกันการสูญหายหรือการทุจริต (4) การซ่อมสงวนรักษา (Conservation and Preservation) โดยใช้หลักวิทยาศาสตร์และเทคนิคเฉพาะทางในการอนุรักษ์วัตถุพิพิธภัณฑ์ให้คงสภาพสมบูรณ์และยืนยาว (5) การรักษาความปลอดภัย (Museum Security) ด้วยการบริหารจัดการระบบรักษาความปลอดภัยที่ได้มาตรฐานสากลเพื่อสร้างความเชื่อมั่นและรักษาทรัพย์สิน

ของชาติ (6) การจัดแสดง (Exhibition) มีการถ่ายทอดองค์ความรู้ผ่านเทคนิคการจัดแสดงที่สร้างสรรค์เพื่อดึงดูดความสนใจและสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ให้แก่ผู้ชม (7) การให้การศึกษา (Museum Education) ด้วยการยกระดับบทบาทสู่การเป็น “ศูนย์บริการทางการศึกษา” (Educational Service Center) ที่ตอบสนองต่อการเรียนรู้ของคนทุกกลุ่มอย่างมีประสิทธิภาพ (8) การรับผิดชอบต่อสังคม (Social Function) โดยมีการปรับเปลี่ยนสถานภาพและบทบาทให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจ สังคม และความต้องการของมวลชนอย่างต่อเนื่อง

อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันพิพิธภัณฑ์ได้มีการต่อยอดให้พิพิธภัณฑ์สามารถอยู่รอดในศตวรรษที่ 21 โดยศูนย์สำหรับพิพิธภัณฑ์แห่งอนาคต (Centre for the Future of Museums) ภายใต้กำกับของสมาคมพิพิธภัณฑ์แห่งอเมริกา (American Alliance of Museums: AAM) ได้ระบุถึงแนวโน้มสำคัญของพิพิธภัณฑ์ในศตวรรษที่ 21 (AAM, 2021) ไว้ดังนี้ (1) เปลี่ยนจากให้การศึกษา (Education) สู่การเรียนรู้นอกห้องเรียนและการใช้เทคโนโลยี

โดยพิพิธภัณฑ์ยุคใหม่ใช้สื่อดิจิทัลมาสร้างปฏิสัมพันธ์ (Active Learning) ทำให้การทำหน้าที่เป็นศูนย์บริการทางการศึกษามีความทรงพลังและเข้าถึงคนรุ่นใหม่ (2) เปลี่ยนจากการรับผิดชอบต่อสังคม (Social Function) สู่การมีส่วนร่วมและให้บริการกลุ่มเป้าหมายที่มีความเฉพาะมากยิ่งขึ้น โดยมีการดึงชุมชนเข้ามาร่วมสร้าง (Co-creation) และการปรับบริการให้ตอบโจทย์สังคมสูงวัย ซึ่งเป็นการปรับตัวตามสภาพความเปลี่ยนแปลงของประชากร (3) เปลี่ยนจากการจัดแสดง (Exhibition) สู่พิพิธภัณฑ์เคลื่อนที่และการแบ่งปันประสบการณ์ โดยการจัดแสดงจะไม่จำกัดอยู่แค่ในอาคารพิพิธภัณฑ์ แต่พิพิธภัณฑ์ต้องนำประสบการณ์วิ่งเข้าหาผู้คนในรูปแบบเคลื่อนที่ เพื่อลดช่องว่างในการเข้าถึงโอกาสทางการศึกษา

ประเภทของพิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้

การจำแนกประเภทของพิพิธภัณฑ์สามารถพิจารณาได้จากหลายมิติทั้งตามเนื้อหาการจัดแสดง ภารกิจ และรูปแบบการบริหารจัดการ โดยพิพิธภัณฑ์ในปัจจุบันไม่ได้ทำหน้าที่เพียงแค่การเก็บรักษาวัตถุ แต่มีการปรับเปลี่ยนไปตามบริบทของสังคมและเทคโนโลยี รายละเอียดดังนี้

1. การจำแนกตามลักษณะเนื้อหาและสาขาวิชา โดยคณะกรรมการระหว่างชาติว่าด้วยพิพิธภัณฑ์สถานแขนงต่าง ๆ ได้แบ่งพิพิธภัณฑ์ออกเป็น / ประเภทหลัก ได้แก่ 1) พิพิธภัณฑ์สถานศิลปะ (Art Museums) และพิพิธภัณฑ์สถานศิลปะสมัยใหม่ (Modern Art Museums) 2) พิพิธภัณฑ์สถานโบราณคดีและประวัติศาสตร์ (Archaeology and History Museums) 3) พิพิธภัณฑ์สถานชาติพันธุ์วิทยาและพื้นเมือง (Ethnology and Folklore Museums) 4) พิพิธภัณฑ์สถานธรรมชาติวิทยา (National Science Museums) 5) พิพิธภัณฑ์สถานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (Museums of Science and Technology) 6) พิพิธภัณฑ์สถานประจำเมืองหรือท้องถิ่น (Regional Museums) ซึ่งทำหน้าที่เป็นเครื่องมือสำคัญในการเรียนรู้วัฒนธรรมและรากฐานวิถีชีวิตเชื่อมโยงประชาชนเข้ากับอัตลักษณ์ของสังคม 7) พิพิธภัณฑ์สถานเฉพาะเรื่อง (Specialized Museums) และพิพิธภัณฑ์สถานมหาวิทยาลัย (University Museums)

2. การจำแนกตามการบริหารจัดการและลักษณะเฉพาะในประเทศไทย โดยศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน, 2563) ได้รวบรวมข้อมูลพิพิธภัณฑ์ในประเทศไทยกว่า 1,550 แห่ง และจำแนกออกเป็น 2 มิติหลัก คือ 1) ตามลักษณะการจัดแสดง ซึ่งครอบคลุมถึง 19 ประเภท เช่น วิถีชีวิตท้องถิ่น วัด ประวัติศาสตร์บุคคลสำคัญชาติพันธุ์ ผ้าและสิ่งทอ ไปจนถึงด้านการแพทย์และกฎหมาย 2) ตามลักษณะการบริหารจัดการ โดยแบ่งตามหน่วยงานผู้ดูแล เช่น วัดและชุมชน สถานศึกษา หน่วยงานราชการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ

3. การจำแนกเชิงยุทธศาสตร์ตามแผนบูรณาการระดับชาติ ซึ่งแผนยุทธศาสตร์การบูรณาการด้านพิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้ระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560 – 2579) โดยคณะกรรมการบูรณาการด้านพิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้ (2559) ได้แบ่งพิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้ออกเป็น 6 กลุ่มเป้าหมาย ดังนี้ 1) พิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี วัฒนธรรม ภูมิปัญญา ชาติพันธุ์ ศิลปะ การแสดง อาทิจ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อุทยานประวัติศาสตร์ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ มิวเซียมสยาม พิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ในความดูแลของกองทัพ หอศิลป์ โรงละครแห่งชาติ เป็นต้น 2) พิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี อาทิจ ศูนย์วิทยาศาสตร์เพื่อการศึกษา อุทยานวิทยาศาสตร์ พิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์ พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติวิทยา พิพิธภัณฑ์อวกาศ อุทยานดาราศาสตร์ หอดูดาวแห่งชาติ พิพิธภัณฑ์เทคโนโลยีสารสนเทศ เป็นต้น 3) พิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้ด้านธรรมชาติวิทยา อาทิจ พิพิธภัณฑ์เกษตรเฉลิมพระเกียรติ สวนพฤกษศาสตร์ หอพรรณไม้ ศูนย์ศึกษาเรียนรู้ระบบนิเวศป่าชายเลนฯ พิพิธภัณฑ์ป่าไม้ สวนสัตว์ สถาบันคชบาลแห่งชาติพิพิธภัณฑ์ทรัพยากรธรณี ศูนย์วิจัยทรัพยากรแร่-หิน พิพิธภัณฑ์ไดโนเสาร์ เป็นต้น 4) พิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้ที่ส่งเสริมการอ่าน/การเรียนรู้/ความคิดสร้างสรรค์ เช่น หอสมุดแห่งชาติ อุทยานการเรียนรู้ (TK Park) หอสมุดเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา หอสมุดเพื่อการเรียนรู้กรุงเทพมหานคร หอสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์เด็ก ศูนย์สร้างสรรค์งานออกแบบ (TCDC) เป็นต้น 5) พิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้เฉพาะด้าน อาทิจ พิพิธภัณฑ์การเรียนรู้ประปาไทย ศูนย์การเรียนรู้การไฟฟ้าส่วนภูมิภาคครบวงจร เป็นต้น 6) พิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้ของภาคเอกชนและชุมชนท้องถิ่น เช่น พิพิธภัณฑ์เรียนรู้การลงทุน Investory ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านจันทวีพิชญโลก เป็นต้น

การบริหารจัดการและการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้

ศิริินทร์ พิณโกศล (2560) กล่าวถึงการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้ให้ประสบความสำเร็จประกอบด้วยปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้

1. การบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ (Museum Management) ครอบคลุมพันธกิจหลัก 4 ด้าน ได้แก่
 - 1) ด้านกายภาพและอาคารสถานที่ โดยมุ่งเน้นการบริหารจัดการพื้นที่และอาคารให้เกิดประโยชน์สูงสุด มีการดูแลรักษาตามหลักวิชาการเพื่อให้อาคารสถานที่อยู่ในสภาพที่สมบูรณ์และเอื้อต่อการเรียนรู้ของชุมชน
 - 2) ด้านการบริหารทรัพยากรบุคคล โดยมุ่งให้ความสำคัญกับการคัดเลือกและพัฒนาบุคลากรที่มีความรู้

ความสามารถ มีจิตใจรักการบริการ และมีความเข้าใจในปรัชญาการทำงานของพิพิธภัณฑ์ เพื่อให้สามารถประยุกต์ใช้องค์ความรู้ในการดำเนินงานได้อย่างมืออาชีพ 3) ด้านการจัดการข้อมูลสารสนเทศ โดยมีการพัฒนาระบบการจัดเก็บข้อมูลจากการสังเกต การสัมภาษณ์ และการจดบันทึก นำมาวิเคราะห์และเรียบเรียงอย่างเป็นระบบ เพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลสำคัญในการตัดสินใจเชิงกลยุทธ์และการเผยแพร่ความรู้ 4) ด้านการประชาสัมพันธ์และวิเทศสัมพันธ์ที่มุ่งสร้างปฏิสัมพันธ์และความสัมพันธ์อันดีระหว่างหน่วยงานกับประชาชน เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง เสริมสร้างภาพลักษณ์ และสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการสนับสนุนภารกิจของพิพิธภัณฑ์

2. รูปแบบการจัดแสดงนิทรรศการ (Exhibition Methodology) ซึ่งนิทรรศการถือเป็นหัวใจสำคัญในการสื่อสารระหว่างพิพิธภัณฑ์กับผู้เข้าชม สามารถจำแนกรูปแบบการจัดแสดงตามเกณฑ์ต่าง ๆ ดังนี้ 1) จำแนกตามระยะเวลาการจัดแสดง (1) นิทรรศการถาวร (Permanent Exhibition) เป็นการจัดแสดงเนื้อหาหลักที่เป็นอัตลักษณ์ของพิพิธภัณฑ์ในระยะยาว ครอบคลุมด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปะ หรือวิทยาศาสตร์ เพื่อเป็นแหล่งอ้างอิงความรู้ที่มั่นคงแก่สาธารณชน (2) นิทรรศการชั่วคราว (Temporary Exhibition) เป็นการจัดแสดงในระยะเวลาจำกัดเพื่อนำเสนอประเด็นเฉพาะทางหรือวาระพิเศษ มักใช้เพื่อเสริมเนื้อหาจากนิทรรศการถาวรหรือจัดแสดงเป็นเอกเทศตามงานสำคัญต่าง ๆ เพื่อกระตุ้นความสนใจจากกลุ่มเป้าหมายใหม่ 2) จำแนกตามลักษณะสถานที่จัดแสดง (1) นิทรรศการในร่ม (Indoor Exhibition) เป็นการจัดแสดงภายในพื้นที่อาคารหรือหอประชุม ซึ่งสามารถควบคุมสภาพแวดล้อม แสง และอุณหภูมิให้เหมาะสมกับวัตถุจัดแสดงได้ดี (2) นิทรรศการกลางแจ้ง (Outdoor Exhibition) เป็นการจัดแสดงในพื้นที่เปิดขนาดใหญ่ เพื่อดึงดูดผู้เข้าชมจำนวนมากและเชื่อมโยงเนื้อหาเข้ากับสภาพแวดล้อมจริงหรือพื้นที่สาธารณะ 3) นิทรรศการหมุนเวียน (Traveling Exhibition) เป็นการเคลื่อนย้ายชุดนิทรรศการไปจัดแสดงยังสถานที่ต่าง ๆ เพื่อกระจายโอกาสในการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์สู่ชุมชนในพื้นที่ห่างไกล

ทิศทางการพัฒนาพิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้ในอนาคต

คณะกรรมการบูรณาการด้านพิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้ (ม.ป.ป.) ได้จัดทำแผนยุทธศาสตร์การบูรณาการด้านพิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้ระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560 – 2579) โดยกำหนดกรอบแนวคิดในการพัฒนาที่มุ่งเน้นความสำคัญใน 3 มิติหลัก ดังนี้

1. การบริหารจัดการทรัพยากรเพื่อประสิทธิภาพสูงสุด โดยมุ่งเน้นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของพิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อสร้างโอกาสในการเข้าถึงแก่ประชาชนทุกช่วงวัยในทุกพื้นที่อย่างทั่วถึงและคุ้มค่า พร้อมทั้งยกระดับคุณภาพงานพิพิธภัณฑ์ให้เป็นแหล่งเรียนรู้นอกห้องเรียนให้สามารถรองรับการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคใหม่และก้าวไปสู่ความเป็นเลิศผ่านความร่วมมือกับเครือข่ายพิพิธภัณฑ์ระดับสากล

2. การเชื่อมโยงองค์ความรู้เพื่อการพัฒนาทุนมนุษย์ โดยมีการบูรณาการความรู้จากพิพิธภัณฑ์เข้ากับมิติการพัฒนาในด้านอื่น ๆ เพื่อเสริมสร้างขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ ปลูกฝังวัฒนธรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิต และส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงประสบการณ์เพื่อสร้างเสริมการเรียนรู้รูปแบบใหม่

3. การพัฒนากลไกการบริหารจัดการอย่างยั่งยืน มีการจัดระบบการบริหารจัดการเชิงบูรณาการให้มีความเป็นเอกภาพและยั่งยืน โดยเน้นการสร้างความรู้สู่ใจเป็นเจ้าของและการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในสังคม

สำหรับทิศทางการพัฒนาพิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้ในระยะต่อไป ได้ให้ความสำคัญกับการยกระดับพิพิธภัณฑ์ในฐานะโครงสร้างพื้นฐานทางการศึกษาที่สำคัญในศตวรรษที่ 21 โดยมีประเด็นยุทธศาสตร์ที่ควรเร่งพัฒนา ดังนี้ 1) การขับเคลื่อนเชิงนโยบายและมาตรฐาน โดยรัฐบาลควรให้ความสำคัญกับการกำหนดเป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์ที่ชัดเจนในการยกระดับมาตรฐานพิพิธภัณฑ์ เพื่อให้เป็นกลไกหลักในการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตและเพิ่มศักยภาพการแข่งขันของชาติ โดยมีระบบการบริหารจัดการที่มีเอกภาพและประสิทธิภาพสูงสุด 2) การปรับบทบาทสู่พื้นที่แห่งการสื่อสารและการมีส่วนร่วม โดยพิพิธภัณฑ์ควรเปลี่ยนผ่านบทบาทไปสู่การเป็น “พื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้” (Learning Space) สำหรับคนทุกช่วงวัย เปิดโอกาสให้ภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งหน่วยงานรัฐ สถาบันการศึกษา ภาคธุรกิจ สื่อมวลชน และชุมชน เข้ามามีบทบาทสำคัญในการพัฒนาแนวทางการเรียนรู้และกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้การบริหารจัดการและการให้บริการสามารถตอบสนองความต้องการของสังคมยุคใหม่ได้อย่างแท้จริง

แนวคิดเกี่ยวกับเมืองแห่งการเรียนรู้ของยูเนสโก

เครือข่ายเมืองแห่งการเรียนรู้ระดับโลกของยูเนสโก (UNESCO Global Network of Learning Cities - GNLC) เป็นกลไกสำคัญที่จัดตั้งขึ้นโดยสถาบันการเรียนรู้ตลอดชีวิตของยูเนสโก (UIL) เพื่อส่งเสริมให้เมืองต่าง ๆ ทั่วโลกพัฒนาตนเองสู่การเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ยั่งยืน โดยนิยามของ “เมืองแห่งการเรียนรู้” หมายถึง เมืองที่มีการระดมทรัพยากรจากทุกภาคส่วนเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของประชากรทุกช่วงวัยอย่างทั่วถึง กระบวนการนี้มุ่งเน้นการสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่เริ่มจากระดับครอบครัวและชุมชน ขยายผลสู่ระดับเมือง ผ่านการผสมผสาน

การเรียนรู้ทั้งในระบบและนอกระบบ รวมถึงการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้อำนวยความสะดวกเพื่อปลูกฝังนิสัยการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) อันเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ การมีส่วนร่วมทางสังคม และการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น การพัฒนาเมืองแห่งการเรียนรู้ภายใต้กรอบของยูเนสโกนั้น ยึดโยงกับคุณลักษณะสำคัญ 6 ประการ ได้แก่ (1) การส่งเสริมการเรียนรู้ตั้งแต่ระดับพื้นฐานจนถึงอุดมศึกษา (2) การเสริมสร้างการเรียนรู้ในระดับครอบครัวและชุมชนให้เข้มแข็ง (3) การสนับสนุนการเรียนรู้ในที่ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ (4) การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้ (5) การรักษามาตรฐานคุณภาพและความเป็นเลิศทางการศึกษา และ (6) การสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม โดยปัจจุบันประเทศไทยมีเมืองที่ได้รับการรับรอง เข้าเป็นสมาชิกเครือข่ายระดับโลก (UNESCO GNLC) แล้วถึง 13 แห่ง กระจายตัวอยู่ตามภูมิภาคต่าง ๆ เริ่มต้น ได้แก่ จังหวัดเชียงราย จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดภูเก็ต

จังหวัดฉะเชิงเทรา จังหวัดสุโขทัย จังหวัดพะเยา เทศบาลนครหาดใหญ่ กรุงเทพมหานคร จังหวัดขอนแก่น จังหวัดยะลา จังหวัดระยอง จังหวัดสตูล และเทศบาลเมืองตาก สถาบันการเรียนรู้ตลอดชีวิตของยูเนสโก (UNESCO Institute for Lifelong Learning [UIL], 2015) ได้ระบุแนวทางการพัฒนาพิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้ของเครือข่ายเมืองแห่งการเรียนรู้ไว้ดังนี้

1. การกำหนดบทบาทพิพิธภัณฑ์ให้เป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ (Learning Spaces) โดยเมืองแห่งการเรียนรู้ควรตระหนักและให้ความสำคัญกับบทบาทของพิพิธภัณฑ์ในฐานะพื้นที่แห่งการเรียนรู้ร่วมกับห้องสมุด และศูนย์วัฒนธรรม อีกทั้งพิพิธภัณฑ์สถานประจำเมืองต้องปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมให้เป็นพื้นที่ที่เอื้อต่อการเรียนรู้ของพลเมืองอย่างเป็นรูปธรรม

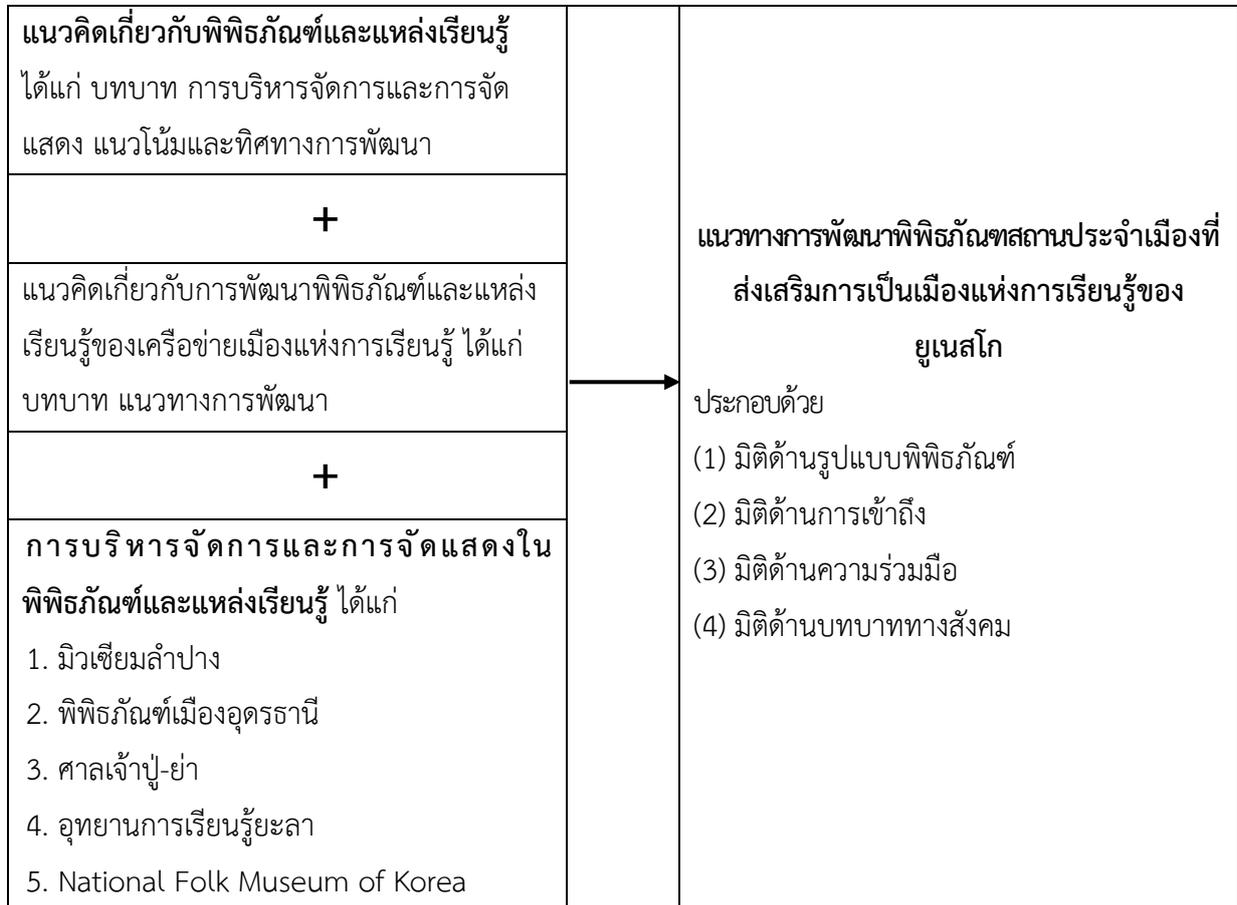
2. การฟื้นฟูการเรียนรู้ในระดับครอบครัวและชุมชน เนื่องจากการเรียนรู้ตลอดชีวิตไม่ได้จำกัดอยู่เพียงในสถานศึกษา พิพิธภัณฑ์จึงต้องทำหน้าที่เป็นพื้นที่การเรียนรู้ในชุมชน (Community-based learning spaces) เพื่อจัดสรรทรัพยากรการเรียนรู้ที่ตอบสนองต่อความต้องการของคนทุกช่วงวัย โดยเฉพาะการสร้างแรงจูงใจให้กลุ่มเปราะบาง เช่น ผู้พิการ กลุ่มชาติพันธุ์ และผู้สูงอายุ เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้

3. การส่งเสริมมรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งหัวใจสำคัญของพิพิธภัณฑ์สถานประจำเมืองคือการยอมรับในประวัติศาสตร์และวิถีการเรียนรู้ของคนท้องถิ่น (Indigenous ways of knowing) โดยต้องใช้ภูมิปัญญาเป็นทรัพยากรการเรียนรู้ที่มีค่าและมีเอกลักษณ์ เพื่อสร้างความภาคภูมิใจและรากฐานทางวัฒนธรรมที่เข้มแข็งให้แก่พลเมือง

4. การสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยพิพิธภัณฑ์ต้องสนับสนุนวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่ศึกษาค้นคว้า การจัดการกิจกรรมสาธารณะและการให้ข้อมูลแนะนำที่เพียงพอ นอกจากนี้ ยูเนสโกยังเน้นย้ำถึงความสำคัญของการพัฒนาระบบที่ให้คุณค่าและรางวัลแก่การเรียนรู้ตามอัธยาศัย (Informal learning) และการเรียนรู้นอกระบบ (Non-formal learning) เพื่อสร้างแรงจูงใจในการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง

กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องข้างต้นสามารถกำหนดเป็นกรอบในการศึกษาแนวทางการพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานประจำเมืองที่ส่งเสริมการเป็นเมืองแห่งการเรียนรู้ของยูเนสโกได้ดังนี้

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานประจำเมืองที่ส่งเสริมการเป็นเมืองแห่งการเรียนรู้ของยูเนสโก

สมมติฐานการวิจัย

พิพิธภัณฑ์สถานประจำเมืองที่มีรูปแบบการจัดแสดงและการออกแบบพื้นที่การเรียนรู้ที่ทันสมัยและสอดคล้องกับบริบทของชุมชน จะสามารถส่งเสริมประสบการณ์การเรียนรู้ของประชาชนและสนับสนุนการพัฒนาเมืองแห่งการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ระเบียบวิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่มุ่งศึกษาและสังเคราะห์แนวทางการพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานประจำเมืองให้สามารถส่งเสริมการเป็นเมืองแห่งการเรียนรู้ตามแนวคิดขององค์การยูเนสโก โดยใช้การศึกษาเอกสาร (Documentary Research) ร่วมกับการศึกษากรณีศึกษา (Case Study) ของพิพิธภัณฑ์ต้นแบบทั้งในและต่างประเทศ เพื่อถอดบทเรียนและวิเคราะห์ปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ในฐานะแหล่งเรียนรู้ของสังคม การวิจัยมุ่งศึกษาแนวทางการพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานประจำเมืองใน 4 มิติหลัก ได้แก่ มิติด้านรูปแบบพิพิธภัณฑ์ มิติด้านการเข้าถึง มิติด้านความร่วมมือ และมิติด้านบทบาททางสังคม ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ให้มีบทบาทในการสนับสนุนการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการพัฒนาเมืองแห่งการเรียนรู้

การวิจัยมุ่งศึกษาพิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้ที่มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการเรียนรู้ของประชาชนทั้งในและต่างประเทศ โดยใช้วิธีการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากพิพิธภัณฑ์ต้นแบบที่มีความโดดเด่นด้านการจัดการเรียนรู้ การบริหารจัดการ และการมีส่วนร่วมของสังคม จำนวน 5 แห่ง ได้แก่ มิวเซียมลำปาง พิพิธภัณฑ์เมืองอุดรธานี ศูนย์วัฒนธรรมไทย-จีน (ศาลเจ้าปู่-ย่า) จังหวัดอุดรธานี อุทยานการเรียนรู้ยะลา (TK Park Yala) และ National Folk Museum of Korea ณ สาธารณรัฐเกาหลี ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ประกอบด้วยภัณฑารักษ์และเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในพิพิธภัณฑ์ต้นแบบ ตลอดจนผู้เชี่ยวชาญด้านการเรียนรู้ตลอดชีวิต ได้แก่ ดร.ชัยยศ อิ่มสุวรรณ์ ประธานคณะอนุกรรมการสภาการศึกษาด้านการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการศึกษาพิเศษ ซึ่งเป็นผู้มีประสบการณ์และความเชี่ยวชาญที่สามารถให้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับการบริหารจัดการและบทบาทของพิพิธภัณฑ์ในการส่งเสริมการเรียนรู้ของสังคม

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ประกอบด้วยแบบบันทึกการสังเกต (Observation Form) และแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) โดยแบบบันทึกการสังเกตใช้สำหรับบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพของพิพิธภัณฑ์ รูปแบบการจัดแสดง การจัดการกิจกรรมการเรียนรู้ และกระบวนการให้บริการแก่ผู้เข้าชม ส่วนแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างใช้สำหรับสัมภาษณ์ภัณฑารักษ์ เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน และผู้เชี่ยวชาญ เพื่อศึกษากลยุทธ์การบริหารจัดการ แนวคิดในการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ ตลอดจนปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงาน เครื่องมือ

ดังกล่าวได้รับการพัฒนาโดยคณะผู้วิจัย และผ่านการพิจารณาตรวจสอบความเหมาะสมของเนื้อหาโดยผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้อง

การดำเนินการวิจัย

ประกอบด้วยหลายขั้นตอน โดยเริ่มจากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง คณะผู้วิจัยได้ทำการทบทวนวรรณกรรม แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดเมืองแห่งการเรียนรู้ของยูเนสโก แผนยุทธศาสตร์การบูรณาการด้านพิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้ระยะ 20 ปี รวมถึงแนวนโยบายการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ในศตวรรษที่ 21 เพื่อสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดการวิจัยและกำหนดประเด็นในการเก็บรวบรวมข้อมูล จากนั้นดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามจากกรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์ต้นแบบทั้ง 5 แห่ง โดยใช้วิธีการสังเกตการณ์เพื่อศึกษาลักษณะทางกายภาพ รูปแบบการจัดแสดง และกระบวนการให้บริการของพิพิธภัณฑ์ รวมถึงการสัมภาษณ์เชิงลึกกับภัณฑารักษ์และเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน เพื่อทำความเข้าใจกลยุทธ์การบริหารจัดการ แนวคิดในการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ และปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เข้าชม

การเก็บรวบรวมข้อมูล

คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการตรวจสอบข้อมูลและจัดประชุมหารือร่วมกับผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญเพื่อพิจารณาตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล รวมทั้งให้ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงร่างแนวทางการพัฒนาให้มีความสมบูรณ์ทั้งในเชิงวิชาการและเชิงปฏิบัติ ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร การสังเกตการณ์ และการสัมภาษณ์เชิงลึกถูกนำมาวิเคราะห์โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เพื่อจัดหมวดหมู่ข้อมูลและสังเคราะห์ประเด็นสำคัญ โดยใช้กระบวนการสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (Inductive Analysis) เพื่อนำไปสู่การพัฒนาแนวทางการพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานประจำเมืองที่สามารถส่งเสริมการเป็นเมืองแห่งการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษานี้กำหนดขอบเขตด้านเนื้อหาโดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานประจำเมืองใน 4 มิติหลัก ได้แก่ มิติด้านรูปแบบพิพิธภัณฑ์ มิติด้านการเข้าถึง มิติด้านความร่วมมือ และมิติด้านบทบาททางสังคม ส่วนขอบเขตด้านพื้นที่และผู้ให้ข้อมูลครอบคลุมการศึกษาพิพิธภัณฑ์ต้นแบบทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศจำนวน 5 แห่ง พร้อมทั้งการสัมภาษณ์ผู้ปฏิบัติงานและผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้องกับการจัดการพิพิธภัณฑ์และการเรียนรู้ตลอดชีวิต ทั้งนี้ การดำเนินการวิจัยดำเนินการในช่วงระยะเวลาระหว่างเดือนมกราคมถึงเดือนกันยายน พ.ศ. 2568 เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกที่เพียงพอสำหรับการวิเคราะห์และสังเคราะห์แนวทางการพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานประจำเมืองที่สอดคล้องกับแนวคิดเมืองแห่งการเรียนรู้ในบริบทปัจจุบัน

ผลการวิจัย

การศึกษาแนวทางการพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานประจำเมืองที่ส่งเสริมการเป็นเมืองแห่งการเรียนรู้ของยูเนสโก แบ่งนำเสนอผลการวิจัยออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 ผลการศึกษาพิพิธภัณฑ์ต้นแบบทั้งในและต่างประเทศ และส่วนที่ 2 แนวทางการพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานประจำเมืองที่ส่งเสริมการเป็นเมืองแห่งการเรียนรู้ของยูเนสโก รายละเอียดดังนี้

ส่วนที่ 1 ผลการศึกษาพิพิธภัณฑ์ต้นแบบทั้งในและต่างประเทศ

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสังเกตการณ์ การสัมภาษณ์ภัณฑารักษ์และเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในพิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้ต้นแบบทั้ง 5 แห่ง พบข้อมูลสำคัญสำหรับจัดทำข้อเสนอ/แนวทางในการพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานประจำเมืองฯ ตารางที่ 1

ตารางที่ 1 การสัมภาษณ์ภัณฑารักษ์และเจ้าหน้าที่ พิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้ต้นแบบทั้ง 5 แห่ง

กรณี/ ประเด็น การศึกษา	มิติด้านรูปแบบ พิพิธภัณฑ์	มิติด้านการเข้าถึง	มิติด้านความ ร่วมมือ	มิติด้านบทบาททาง สังคม
มิวเซียม ลำปาง	จัดแสดงภายใต้แนวคิด “คน-เมือง-ลำปาง” (16 โซน) เน้น นิทรรศการหมุนเวียนที่ เปลี่ยนทุก 3 เดือน เพื่อสร้างความสดใหม่ และจุดประกาย ความคิดสร้างสรรค์	ตั้งอยู่ในอาคารเก่าที่ มีประวัติศาสตร์ใจ กลางเมือง เป็นจุด เชื่อมต่อทาง วัฒนธรรมที่ผู้คน เข้าถึงได้ง่ายใน ชีวิตประจำวัน	เป็นพื้นที่กลางให้ ภาคีเครือข่าย ท้องถิ่น นำรากเหง้า ภูมิปัญญา และ วัฒนธรรมมาจัด กิจกรรมหมุนเวียน	สร้างความเข้าใจใน ตัวตนของเมือง ลำปางผ่านมุมมอง ใหม่ๆ เพื่อให้เด็ก และเยาวชน ตระหนักถึงคุณค่า ของท้องถิ่น
พิพิธภัณฑ์ เมือง อุดรธานี	ใช้การเล่าเรื่องเชิง ประวัติศาสตร์โดยใช้ “พื้นที่และเวลา” เป็น แกนหลัก (ย้อนอดีต- ปัจจุบัน-อนาคต) บูรณาการเทคโนโลยี ทันสมัยเพื่อการสื่อสาร	ปรับปรุงอาคารราช พัสดุ (โรงเรียนราชินู ทิศเก่า) ให้กลายเป็น แหล่งเรียนรู้ถาวรที่ เชื่อมโยงคนทุกกลุ่ม เข้ากับประวัติศาสตร์ เมือง	เชื่อมโยงข้อมูลเมือง อุดรธานีในทุกมิติ โดยทำงานร่วมกับ ท้องถิ่นเพื่อสร้าง ศูนย์กลางข้อมูลที่ ถูกต้องและมีชีวิต	สร้างความภาคภูมิใจ ในรากเหง้าของชาว อุดรธานี ผ่านการจัด แสดงที่ทันสมัยและ เข้าใจง่าย

กรณี/ ประเด็น การศึกษา	มิติด้านรูปแบบ พิพิธภัณฑ์	มิติด้านการเข้าถึง	มิติด้านความ ร่วมมือ	มิติด้านบทบาททาง สังคม
ศูนย์ วัฒนธรรม ไทย-จีน (ศาลเจ้าปู่- ย่า)	เน้นการเล่าเรื่องผ่าน วัฒนธรรม ความกตัญญู และพิธี ชงชา มีสวนคุณธรรม และอาคารเรียนรู้ที่ ออกแบบตาม สถาปัตยกรรมจีน	ไม่เสียค่าเข้าชม ทำให้คนทุกระดับ เข้าถึงได้ มีพื้นที่ พักผ่อนเชิง วัฒนธรรม (สวนคุณธรรม) ที่สงบและสวยงาม	เป็นศูนย์กลางของ ภาคีเครือข่าย เยาวชนในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดน ภาคใต้ และทำงาน ร่วมกับหน่วยงาน ภาครัฐเพื่อสร้าง พื้นที่การเรียนรู้	เป็นพื้นที่ปลูกฝัง คุณธรรมและความ กตัญญูผ่านเรื่องราว ทางประวัติศาสตร์ และเป็นแหล่ง ท่องเที่ยวทาง วัฒนธรรมระดับ จังหวัด
อุทยานการ เรียนรู้ยะลา (TK Park Yala)	เน้นการเป็น "ห้องสมุด มีชีวิต" และพื้นที่ "ปล่อยแสง" ให้เยาวชน แสดงศักยภาพ มีกิจกรรมเชิงรุก (Active Learning) ที่หลากหลาย	ขยายเวลา เตรียม เปิดถึง 21.00 น. (พ.ค. 68) และมี แผนเปิด 24 ชม. ค่าสมาชิกเท่าเทียม (เด็ก/ผู้สูงอายุ 50.-, ผู้ใหญ่ 100.-/ปี)	ร่วมมือกับพิพิธภัณฑ์ และสถาบันวิจัยทั่ว โลก และทำหน้าที่ เป็นตัวแทนทาง วัฒนธรรมระดับชาติ ที่ดึงดูดนักท่องเที่ยว ทั่วโลก	Safe Space เป็นพื้นที่ปลอดภัย ท่ามกลางความ ขัดแย้ง เยียวยา สังคมผ่านการอ่าน และสร้างนิสัยรัก การเรียนรู้เพื่อ พัฒนาคุณภาพชีวิต
National Folk Museum of Korea	จัดแสดงวิถีชีวิตพื้นบ้าน เชื่อมโยงประวัติศาสตร์ ชาติ มีการจัดแสดงทั้ง แบบถาวร หมุนเวียน และนิทรรศการ กลางแจ้ง	เปิดถึงค่า ปกติเปิด 9.00-18.00 น. แต่วันเสาร์เปิดถึง 20.00-21.00 น. (ตามฤดูกาล) เดินทางสะดวกด้วย รถไฟฟ้าสถานี Gyeongbokgung	ร่วมมือกับพิพิธภัณฑ์ และสถาบันวิจัยทั่ว โลก และทำหน้าที่ เป็นตัวแทนทาง วัฒนธรรมระดับชาติ ที่ดึงดูดนักท่องเที่ยว ทั่วโลก	ยกระดับมรดกทาง วัฒนธรรมให้ กลายเป็น Soft Power และเป็น แหล่งเรียนรู้ตลอด ชีวิตที่แสดงถึงความ เป็นอยู่ของมนุษย์ อย่างลึกซึ้ง

จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากพิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้กรณีศึกษาทั้ง 5 แห่ง (ดังแสดงในตารางที่ 1) คณะผู้วิจัยได้สังเคราะห์ผลการศึกษามากอบแนวทางการพัฒนาพิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้ในปัจจุบัน รวมถึงการพัฒนาพิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้ที่ส่งเสริมการเป็นเมืองแห่งการเรียนรู้ของยูเนสโก พบว่า

มิติด้านรูปแบบพิพิธภัณฑ ผลการศึกษาพบว่า การปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดแสดงให้มีความทันสมัยและมีความเคลื่อนไหวไม่หยุดนิ่งเป็นหัวใจสำคัญของการสร้างเมืองแห่งการเรียนรู้ โดยมีวิสัยทัศน์และพิพิธภัณฑ เมืองอุดรธานี โดดเด่นในการเล่าเรื่องที่เชื่อมโยงระหว่าง “คน” และ “เมือง” ผ่านเทคนิคที่เน้นการมีส่วนร่วม และการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้เข้าชม ซึ่งมีวิสัยทัศน์สร้างความสำเร็จด้วยการเปลี่ยนนิทรรศการหมุนเวียนทุก 3 เดือน ศูนย์วัฒนธรรมไทย-จีน เน้นการใช้สถาปัตยกรรมและสวนคุณธรรมสื่อสารเรื่องความกตัญญู อุทยานการเรียนรู้ยะลา พัฒนาสู่การเป็นพื้นที่การเรียนรู้ที่มีชีวิตซึ่งสนับสนุนการเรียนรู้เชิงรุก และพิพิธภัณฑที่บ้านแห่งชาติเกาหลี แสดงให้เห็นถึงการยกระดับมาตรฐานการบูรณาการวิถีชีวิตดั้งเดิมเข้ากับนวัตกรรมการจัดแสดงในรูปแบบที่หลากหลาย

มิติด้านการเข้าถึง ด้วยการขจัดอุปสรรคด้านเวลาและค่าใช้จ่าย โดยอุทยานการเรียนรู้ยะลา มีความโดดเด่นมากที่สุดด้วยแผนการเปิดให้บริการแบบตลอด 24 ชั่วโมง การใช้ระบบสมาชิกราคาประหยัดเพื่อลดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงแหล่งเรียนรู้ รวมถึงการขยายเวลาในช่วงค่ำซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตคนเมือง เช่นเดียวกับพิพิธภัณฑที่บ้านแห่งชาติเกาหลีที่ขยายเวลาเปิดให้บริการในวันหยุดจนถึงช่วงค่ำ ศูนย์วัฒนธรรมไทย-จีน มีการเปิดให้เข้าชมโดยไม่มีค่าใช้จ่าย นอกจากนี้ พิพิธภัณฑทุกแห่งล้วนตั้งอยู่ในทำเลที่เดินทางสะดวกหรือเป็นอาคารประวัติศาสตร์ที่คนในพื้นที่รู้จักดี ส่งผลให้ทุกช่วงวัยของเมืองสามารถเข้าถึงได้ง่าย

มิติด้านความร่วมมือ พิพิธภัณฑต้นแบบทุกแห่งมีการสร้างเครือข่ายหลากหลายภาคส่วนอย่างเป็นระบบ ส่งผลให้การบริหารจัดการพิพิธภัณฑเกิดความต่อเนื่องและยั่งยืน โดยศูนย์วัฒนธรรมไทย-จีน แสดงให้เห็นถึงพลังของภาคประชาสังคมและมูลนิธิที่ขับเคลื่อนด้วยศรัทธาของชุมชนอย่างเข้มแข็ง ในขณะที่มิวเซียมลำปางและพิพิธภัณฑเมืองอุดรธานี ทำหน้าที่เป็นตัวกลางเชื่อมโยงหน่วยงานท้องถิ่นและประชาชนชาวบ้านเพื่อรวบรวมข้อมูลเมือง สำหรับอุทยานการเรียนรู้ยะลา มีความโดดเด่นในการสร้างพื้นที่ให้เยาวชนได้แสดงศักยภาพ ซึ่งเป็นการทำงานร่วมกันระหว่างภาครัฐและกลุ่มเยาวชนในพื้นที่ เพื่อเปิดโอกาสให้คนรุ่นใหม่เข้ามามีส่วนร่วมในการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ของตนเองอันเป็นการสร้างความรู้สึกรับผิดชอบเป็นเจ้าของทรัพยากรท้องถิ่นที่ยั่งยืน

มิติด้านบทบาททางสังคม พิพิธภัณฑต้นแบบได้ยกระดับบทบาทจากการเป็นสถานที่เก็บวัตถุโบราณสู่การเป็น “พื้นที่ทางสังคม” และ “พื้นที่ปลอดภัย” อย่างชัดเจน โดยเฉพาะอุทยานการเรียนรู้ยะลาที่ทำหน้าที่เป็นพื้นที่กลางท่ามกลางสถานการณ์ความขัดแย้ง ช่วยเยียวยาสังคมและสร้างความเข้าใจในความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรม ศูนย์วัฒนธรรมไทย-จีน ทำหน้าที่ขัดเกลาจิตใจผ่านคติสอนใจและความกตัญญู ขณะที่พิพิธภัณฑในลำปางและอุดรธานีมุ่งเน้นการสร้างความรู้สึกร่วมกันในท้องถิ่นเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน สอดคล้องกับเป้าหมายของยูเนสโกที่ต้องการให้เมืองแห่งการเรียนรู้เป็นพื้นที่ที่ช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตและสร้างความสงบสุขให้เกิดขึ้นในสังคมอย่างแท้จริง

ส่วนที่ 2 แนวทางการพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานประจำเมืองที่ส่งเสริมการเป็นเมืองแห่งการเรียนรู้ของยูเนสโก

จากการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเอกสารร่วมกับการลงพื้นที่เก็บข้อมูลจากพิพิธภัณฑ์ต้นแบบทั้งในและต่างประเทศ คณะผู้วิจัยได้สังเคราะห์แนวทางการพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานประจำเมืองเพื่อให้สอดคล้องกับกรอบแนวคิดเมืองแห่งการเรียนรู้ของยูเนสโก โดยแบ่งออกเป็น 4 มิติหลัก ดังนี้

1. มิติด้านรูปแบบพิพิธภัณฑ์ โดยพิพิธภัณฑ์สถานประจำเมืองต้องปรับเปลี่ยนบทบาทจากสถานที่จัดแสดงวัตถุโบราณที่หยุดนิ่งไปสู่การเป็นพื้นที่การเรียนรู้ที่มีความเคลื่อนไหว โดยใช้แนวคิดพิพิธภัณฑ์แนวใหม่ที่ให้ความสำคัญกับการเล่าเรื่องที่เชื่อมโยงระหว่าง “คน” “เมือง” และ “วิถีชีวิต” การนำเทคโนโลยีสื่อผสมและการจัดแสดงเชิงปฏิสัมพันธ์มาใช้ จะช่วยเปลี่ยนสถานะของผู้เข้าชมจากผู้รับข้อมูลทางเดียวไปสู่ผู้มีส่วนร่วมในประสบการณ์การเรียนรู้ นอกจากนี้ ควรมีการจัดนิทรรศการหมุนเวียนที่ปรับเปลี่ยนหัวข้ออย่างต่อเนื่อง เพื่อกระตุ้นความสนใจและสร้างเหตุผลให้ประชาชนกลับมาเยี่ยมชมซ้ำ ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของการสร้างนิสัยรักการเรียนรู้ตลอดชีวิต

2. มิติด้านการเข้าถึง ซึ่งหัวใจสำคัญของเมืองแห่งการเรียนรู้ คือ การทำให้แหล่งเรียนรู้เข้าถึงได้จริงสำหรับคนทุกกลุ่ม โดยพิพิธภัณฑ์ควรพิจารณาปรับเวลาให้บริการที่ยืดหยุ่นและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนเมือง เช่น การขยายเวลาเปิดให้บริการในช่วงค่ำหรือในช่วงวันหยุดสุดสัปดาห์ อีกทั้งควรมีการพัฒนาระบบสมาชิกที่มีค่าธรรมเนียมในระดับที่เหมาะสมหรือการเปิดพื้นที่บางส่วนให้เข้าชมได้โดยไม่เสียค่าใช้จ่ายเพื่อลดช่องว่างทางสังคมและสร้างโอกาสให้ประชาชนทุกระดับฐานะสามารถเข้าถึงทรัพยากรการเรียนรู้ได้อย่างเท่าเทียม รวมถึงการออกแบบพื้นที่ตามหลักอารยสถาปัตย์กรรมเพื่อให้ผู้สูงอายุและผู้พิการสามารถใช้บริการได้อย่างสะดวก

3. มิติด้านความร่วมมือ ที่มุ่งเน้นการระดมทรัพยากรและสร้างความรู้สึกร่วมกันเป็นเจ้าของ โดยการขับเคลื่อนพิพิธภัณฑ์สู่เมืองแห่งการเรียนรู้ไม่สามารถดำเนินการได้โดยลำพัง แต่ต้องอาศัยกลไกความร่วมมือจากหลายภาคส่วน ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชนท้องถิ่น การจัดตั้งคณะกรรมการร่วมที่เปิดโอกาสให้ตัวแทนจากภาคประชาสังคมและกลุ่มเยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนกิจกรรม จะช่วยให้เนื้อหาของพิพิธภัณฑ์มีความสอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นอย่างแท้จริง นอกจากนี้ การพัฒนาพิพิธภัณฑ์ให้เป็นพื้นที่สำหรับเครือข่ายต่าง ๆ ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ จะช่วยสร้างความรู้สึกร่วมกันของประชาชน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้พิพิธภัณฑ์เติบโตได้อย่างยั่งยืนในฐานะสถาบันของชุมชน

4. มิติด้านบทบาททางสังคม โดยพิพิธภัณฑ์สถานประจำเมืองต้องยกระดับบทบาทสู่การเป็น “พื้นที่ปลอดภัย” ที่ตอบโจทย์ทางสังคมมากกว่าการให้ความรู้ทางประวัติศาสตร์ การเป็นพื้นที่กลางที่เอื้อต่อการสร้างความเข้าใจในความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการลดความขัดแย้งในสังคม การจัดกิจกรรมที่เน้นการเยียวยาจิตใจ การสร้างความภาคภูมิใจในท้องถิ่น และการส่งเสริมสุขภาวะที่ดีผ่านสุนทรียภาพทางศิลปวัฒนธรรม จะทำให้พิพิธภัณฑ์กลายเป็นพื้นที่หลักในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของพลเมือง ส่งผลให้เมืองแห่งการเรียนรู้เป็นเมืองที่น่าอยู่และยั่งยืนตามวัตถุประสงค์ของยูเนสโก

อภิปรายผล

การพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานประจำเมืองให้สอดคล้องกับแนวคิดเมืองแห่งการเรียนรู้ของยูเนสโก (UNESCO Learning City) จำเป็นต้องก้าวข้ามบทบาทเดิมที่เป็นเพียงสถานที่จัดแสดงวัตถุ สู่อการเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์อย่างยั่งยืน โดยหัวใจสำคัญเริ่มต้นจากการปรับปรุงระบบบริหารจัดการและการจัดอุปสรรคในการเข้าถึงพื้นที่ ซึ่งสอดคล้องกับหลักการของ UNESCO Institute for Lifelong Learning (2015) ที่ระบุว่าเมืองแห่งการเรียนรู้ต้องสร้างโอกาสให้แก่คนทุกกลุ่มอย่างเท่าเทียม แนวทางการพัฒนาจึงต้องมุ่งเน้นการปรับเวลาให้บริการที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตจริงของคนในเมือง เช่น การขยายเวลาเปิดให้บริการถึงช่วงค่ำหรือช่วงวันหยุด (ศิริินทร์ พิณโกศล, 2560) ควบคู่ไปกับการบูรณาการโครงสร้างพื้นฐานและระบบขนส่งสาธารณะเพื่อเชื่อมโยงแหล่งเรียนรู้ให้เป็นเอกภาพตามแผนยุทธศาสตร์ชาติ (คณะกรรมการบูรณาการด้านพิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้, 2559) อันจะช่วยให้พิพิธภัณฑ์กลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันของประชาชนอย่างแท้จริง นอกจากการเข้าถึงทางกายภาพแล้ว พิพิธภัณฑ์ต้องเปลี่ยนผ่านสู่การเป็นพื้นที่เรียนรู้เชิงรุก (Active Learning Space) ที่ตอบสนองต่อทักษะของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 โดยเปลี่ยนจากการสื่อสารทางเดียวเป็นการใช้กระบวนการเรียนรู้แบบพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้ (Discovery Museum) ที่เน้นการสำรวจและมีส่วนร่วม (จุฑามาศ แก้วพิจิตร, 2559) การนำเทคโนโลยีสมัยใหม่และนวัตกรรมการจัดแสดงมาใช้ไม่เพียงแต่ช่วยสร้างความน่าสนใจแต่ยังช่วยให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการคิดวิเคราะห์และเรียนรู้อย่างรื่นรมย์ (ปรีดี ปลื้มสำราญกิจ และ ฟา วิไลซ่า, 2561) ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายของสถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ (ม.ป.ป.) ที่มุ่งเน้นการใช้สื่อประสมเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นให้มีความทันสมัยและเข้าถึงง่ายสำหรับคนทุกช่วงวัย

สำหรับความยั่งยืนของพิพิธภัณฑ์สถานประจำเมืองยังขึ้นอยู่กับการสร้างเครือข่ายความร่วมมือและการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม โดยพิพิธภัณฑ์ควรเปลี่ยนโครงสร้างการบริหารจัดการมาเป็นรูปแบบคณะกรรมการที่มาจากหลากหลายภาคส่วน ทั้งภาครัฐ เอกชน และปราชญ์ท้องถิ่น เพื่อลดความแปลกแยกและสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันในชุมชน (คณะกรรมการบูรณาการด้านพิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้, 2559; ศิริินทร์ พิณโกศล, 2560) การเปิดพื้นที่ให้คนในท้องถิ่นร่วมออกแบบกิจกรรมจะช่วยเปลี่ยนพิพิธภัณฑ์ให้เป็นพื้นที่ทางสังคม (Social Space) ที่เยียวยาสังคมผ่านศิลปวัฒนธรรมและสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน ในท้ายที่สุดพิพิธภัณฑ์สถานประจำเมืองจะไม่ได้ทำหน้าที่เพียงแค่สถานที่ท่องเที่ยว แต่จะเป็นกลไกหลักที่ช่วยปลูกฝังวัฒนธรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิตและยกระดับคุณภาพชีวิตของพลเมืองให้เติบโตไปพร้อมกับเมืองอย่างยั่งยืน

สรุป

จากการศึกษาวิจัยเรื่องแนวทางการพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานประจำเมืองที่ส่งเสริมการเป็นเมืองแห่งการเรียนรู้ของยูเนสโก พบว่าสภาพปัญหาสำคัญในปัจจุบันคือการที่พิพิธภัณฑ์หลายแห่งเป็นเสมือนศูนย์จัดแสดงที่ไม่มีผู้เข้าชม เนื่องจากขาดการบริหารจัดการที่เหมาะสม ประกอบกับภาพลักษณ์ของพิพิธภัณฑ์ส่วนใหญ่ที่คนมักมองว่าเป็นสถานที่สำหรับการไปเดินชมพุทธรูป เทวรูป ถ้วยโถโอชาม ของเก่า ของหายาก หรือของแปลก

ประหลาด เมื่อเข้าไปชมแล้วไม่เกิดความรู้สึกประทับใจและไม่น่าสนใจที่จะต้องแวะเวียนเข้าไปชมอีก นอกจากนี้ยังพบปัญหาด้านสถานที่ตั้งที่ขาดความมั่นคงจากการถูกเรียกคืนพื้นที่เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในด้านอื่น ทำให้ต้องหาสถานที่และงบประมาณในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์แห่งใหม่ ปัญหาสำคัญอีกประการคือการขาดบุคลากรที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านพิพิธภัณฑ์ รวมถึงขาดการนำชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ ส่งผลให้ประชาชนในท้องถิ่นส่วนใหญ่เกิดความแปลกแยกและขาดความรู้สึกร่วมกับพิพิธภัณฑ์

จากกระบวนการสังเคราะห์แนวทางการพัฒนาเพื่อตอบโจทย์เมืองแห่งการเรียนรู้ สรุปผลการศึกษาดังใน 4 มิติหลัก คือ ประการแรก การพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานประจำเมืองในรูปแบบพิพิธภัณฑ์รูปแบบใหม่ โดยมุ่งเน้นการใช้นวัตกรรมใหม่เพื่อการเรียนรู้อย่างรื่นรมย์และเทคโนโลยีสมัยใหม่มาสร้างปฏิสัมพันธ์กับผู้เข้าชมเพื่อเปลี่ยนบทบาทจากสถานที่จัดแสดงวัตถุสู่การเป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่ทันสมัย ดังเช่นกรณีของมิวเซียมลำปางและพิพิธภัณฑ์เมืองอุดรธานี ที่ใช้การเล่าเรื่องที่เชื่อมโยงระหว่างคนกับเมืองอย่างน่าสนใจ พร้อมทั้งมีการจัดนิทรรศการหมุนเวียนเพื่อสร้างความเคลื่อนไหวและดึงดูดการเรียนรู้ซ้ำ การกำหนดจุดมุ่งหมายให้พิพิธภัณฑ์ทำหน้าที่เป็นพื้นที่การเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับคนทุกกลุ่ม โดยมีแนวทางปฏิบัติที่สำคัญ ได้แก่ การปรับเวลาให้บริการให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตจริงของคนในเมือง เช่นเดียวกับกรณีของอุทยานการเรียนรู้ยะลาที่เตรียมขยายเวลาเปิดถึงช่วงค่ำหรือแผนการเปิดตลอด 24 ชั่วโมง และพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านแห่งชาติเกาหลีที่ขยายเวลาในวันหยุด นอกจากนี้ยังรวมถึงการพัฒนาระบบสมาชิกในราคาประหยัดหรือเปิดให้เข้าชมฟรีในนิทรรศการหลักแบบศูนย์วัฒนธรรมไทย-จีน เพื่อให้ประชาชนทุกระดับเข้าถึงได้โดยง่าย การสร้างเครือข่ายความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของชุมชน ผ่านกลไกการทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบในรูปแบบคณะกรรมการที่มาจากหลากหลายส่วน ทั้งภาครัฐ เอกชน และปราชญ์ท้องถิ่น เพื่อลดความแปลกแยกของชุมชนและสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน พร้อมทั้งเปิดพื้นที่ให้เยาวชนและคนในท้องถิ่นมาร่วมออกแบบกิจกรรมและเนื้อหา ดังเช่นพื้นที่ปล่อยแสงของอุทยานการเรียนรู้ยะลา เพื่อให้พิพิธภัณฑ์ทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมโยงความรู้ดั้งเดิมสู่ทักษะในศตวรรษที่ 21 การเยียวยาสังคมและการสร้างความยั่งยืนของพื้นที่เรียนรู้ตลอดชีวิต โดยยกระดับบทบาทสู่การเป็นฐานทรัพยากรที่ช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในสังคมอย่างยั่งยืน ผ่านการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ให้เป็นพื้นที่ปลอดภัยที่เยียวยาสังคมผ่านศิลปวัฒนธรรมและการอ่านเพื่อสร้างความสมานฉันท์และความเข้าใจในพหุวัฒนธรรม ซึ่งข้อสรุปทั้งหมดชี้ให้เห็นว่า พิพิธภัณฑ์สถานประจำเมืองจะต้องก้าวข้ามการเป็นเพียงสถานที่ท่องเที่ยว แต่ต้องเป็นกลไกหลักที่ช่วยปลูกฝังวัฒนธรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิตและยกระดับคุณภาพชีวิตของพลเมืองให้เติบโตไปพร้อมกับเมืองอย่างยั่งยืนในฐานะเมืองแห่งการเรียนรู้ของยูเนสโก

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

1. หน่วยงานที่รับผิดชอบควรพิจารณาปรับปรุงนโยบายการให้บริการเชิงรุกที่เอื้อต่อการเข้าถึงของคนทุกกลุ่ม โดยเฉพาะการขยายเวลาเปิดให้บริการถึงช่วงค่ำหรือช่วงวันหยุด และการพัฒนาระบบสมาชิกในราคาประหยัดเพื่อสร้างแรงจูงใจในการเข้าชม
2. ควรส่งเสริมการพัฒนาทักษะบุคลากรให้มีความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านในการจัดกระบวนการเรียนรู้เชิงรุกและความสามารถในการสื่อสารเนื้อหาผ่านเทคโนโลยีสมัยใหม่ เพื่อตอบสนองต่อทักษะของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21
3. ควรพัฒนากลไกการทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบระหว่างภาครัฐ เอกชน และปราชญ์ท้องถิ่น เพื่อลดความแปลกแยกของชุมชนและใช้พิพิธภัณฑ์เป็นสะพานเชื่อมโยงความรู้ดั้งเดิมสู่โลกสมัยใหม่

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาเชิงลึกเกี่ยวกับการพัฒนาตัวชี้วัดที่เน้นผลสัมฤทธิ์เชิงคุณภาพและผลกระทบทางสังคมของพิพิธภัณฑ์ในบริบทเมืองที่แตกต่างกัน เพื่อให้สอดคล้องกับเป้าหมายการเป็นเมืองแห่งการเรียนรู้
2. ควรมีการศึกษารูปแบบการบริหารจัดการที่ช่วยให้พิพิธภัณฑ์สามารถบริหารจัดการทรัพยากรและพึ่งพาตนเองได้ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของโลกยุคใหม่
3. ควรมีการวิจัยถึงประสิทธิภาพของการใช้นวัตกรรมการจัดแสดงและสื่อดิจิทัลที่มีต่อการพัฒนาการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้เข้าชมในแต่ละช่วงวัยอย่างเป็นรูปธรรม

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2536). พิพิธภัณฑ์สถาน: บทบาทหน้าที่และการดำเนินงาน. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.
- คณะกรรมการบูรณาการด้านพิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้. (2559). แผนยุทธศาสตร์การบูรณาการด้านพิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้ ระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560–2579). กรุงเทพมหานคร: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- จุฑามาศ แก้วพิจิตร. (2559). พิพิธภัณฑ์การเรียนรู้กับการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ.
- ปรีดี ปลื้มสำราญกิจ, และ ฟา วิไลซ่า. (2561). แนวคิดพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้กับการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ.
- ศิริพันธ์ พิณโกศล. (2560). ปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทย. วารสารพิพิธภัณฑ์ศึกษา, 12(2), 45–63.

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). (2563). *ฐานข้อมูลพิพิธภัณฑ์ในประเทศไทย*. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (2554). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสภา.

American Alliance of Museums (AAM). (2021). *TrendsWatch: The future of museums*. Washington, DC: American Alliance of Museums.

International Council of Museums (ICOM). (2022). *Museum definition*. Paris: International Council of Museums.

UNESCO Institute for Lifelong Learning. (2015). *UNESCO Global Network of Learning Cities: Guiding documents*. Hamburg: UNESCO Institute for Lifelong Learning.

